

UDC: 355.48+930.85(339.7)''1532''

DOI: 10.5937/pnb29-58132

Original scientific paper

The Policy of National Security

(Политика националне безбедности)

Year XVI vol. 29

No. 2/2025

pp. 185-201

*Dragan Stanar**

*Institute for Strategic Research, University of
Defence, Belgrade, Republic of Serbia*

THE BATTLE OF CAJAMARCA: THE CIVILIZATIONAL COST OF MILITARY (MIS)EDUCATION**

(Translation in *Extenso*)

Abstract

This paper analyses the Battle of Cajamarca as a paradigmatic example of the civilizational cost of military miseducation. Exploring the context, course, and consequences of the battle between the Spanish conquistadors led by Pizarro and the Inca, commanded by the divine ruler Atahualpa, the author argues that the victory of the drastically outnumbered Spanish force over the Inca army was not merely the result of technological and tactical superiority, but primarily a consequence of the Spanish commanders' superior educational tradition, including military education in the broader sense. Through the analysis of advantages in weaponry, tactics, and the foundations for strategic decision-making on both sides, the author demonstrates that the Spanish conquistadors derived their advantage from a wide array of knowledge – military engineering, tactics, the social sciences, and a deep understanding of enemy culture – while the Inca, deprived of literacy and an institutionalized educational system, relied on superstition and improvisation. The author concludes that this battle must not remain a mere historical curiosity but should serve

* E-mail address: dragan.stanar@va.mod.gov.rs; ORCID: 0000-0003-0759-5652.

** This paper is a result of research conducted in the research project of the Strategic Research Institute – “Military Profession in Serbia in the Contemporary Security Environment” (ИСИ/ДХ/3/24-26).

as a warning about the necessity of systematic, high-level intellectual military education in modern armed forces to prevent potential strategic catastrophes in future conflicts – catastrophes that could mark the end of a culture or even an entire civilization.

Keywords: military education, military engineering, tactics, strategic-level education, Battle of Cajamarca, Inca Empire, conquistadors.

INTRODUCTION

History of civilizational-wise significant changes and shifts might be *prima facie* seen as a centuries-old story about a series of single and decisive events that changed the course of history and shaped the direction of movement of our species. History textbooks are filled with big and significant single events, findings, discoveries, natural disasters and battles, and related names of magnificent people who seemingly independently influenced the future of entire nations, peoples, and civilizations. However, without in any way diminishing the true historical significance of individuals who are nowadays part of a general culture of humanity, as well as some central events of our exciting story, it seems incredibly naive to perceive historically paradigmatic changes as products of exclusively one event or one man, no matter their significance. Significant phenomena and events, as a rule, represent a final critical juncture of the eruption of numerous accumulated deep causes and motives that, quite possibly, accumulate and precipitate for decades and centuries, and their articulation into one concrete event cannot be stopped or postponed.

One can get the impression that this is very clearly evident, precisely in observing the history of political movements of societies and their internal or mutual conflicts. Even though this path of a long historical movement is painted by moments that represent turning points – great revolutions, uprisings, combats, battles, invasions, campaigns, and finally wars – they are almost definitely only a crown of long-term and, above all, complex processes that have been simmering for decades or even centuries under the seemingly calm surface. One such symbolic turning point in the history of an entire civilization indeed is the famous Battle of Cajamarca from the beginning of the 16th century, which, according to the majority of authors who dedicated their careers to researching the

Inca civilization in South America, has marked the point in which begun the end of an entire relatively developed civilization. Still, following the logic of the necessity of deeper reasons and causes of every grand and turning point in history, the Battle of Cajamarca should be perceived as an articulation of many factors that led to the military breakdown of an immensely superior force in numbers. Among numerous factors that contributed to the defeat of the Inca army, of which some have been examined and explained in detail by researchers specialized for this period and/or the Inca civilization, special attention is given to the influence of (mis)education of warriors-participants of this battle on its outcome, and thus the introduction into the collapse of the entire civilization. A look at the impact of (lack of) education in the sphere of military affairs, and related spheres, in the Battle of Cajamarca can still be used today, after almost five centuries, as an exceptional reflection on the importance of military education in all societies, as well as the potentially cataclysmic cost of its lack today.

HISTORICAL CONTEXT OF THE BATTLE OF CAJAMARCA

In the rich history of human civilization, one phenomenon is rarely examined as essentially and epochally significant as the entire series of natural and social-humanist sciences is with Columbus's discovery of the "new world". Namely, the "discovery" of America, i.e., Northern, Central and South America, by European sailors at the end of the 15th century marked an epochal change and the beginning of a new phase in perceiving and examining the world – from the perspective of geography and cartography, the perception of the appearance of the planet was completely changed; from the standpoint of biology begun the era of the so-called "Columbus's exchange" of flora and fauna and new genetic combinations; from the perspective of anthropology and sociology, almost everything we knew of societies and cultures had been turned upside down; from the standpoint of economy, the world was in a completely new beginning of the trade process, exploitation of resources, etc. Still, it seems that the significance of this phenomenon is best illustrated in the perception of this phenomenon from the standpoint of history as a science, since indeed the discovery of America is taken as the moment that marks the end of the Middle and the beginning of the New Century.

Not long after the “discovery” of the new world did one of the most significant and, at the same time, most controversial processes in the known history of humankind begin, which social sciences explain not only as a military imperial endeavor but also as a process of an essential and complete transformation of social and economic relations, and the culture as well, not only of the undiscovered but also until then known “Old” World. Of course, we are speaking of the proselytizing “conquest” of America by the Spanish conquistadors with the declared goal of noble civilizing and Christianizing “savage” peoples, with the inevitable “collateral” and profane reward in the form of gold and adventurous glory. Even though in the first years upon the discovery of America, the Spanish expeditions conquered Caribbean islands such as Cuba and Haiti, the first grand success and triumph of conquistadors against one powerful empire was Cortés’s conquest over contemporary Mexico, i.e., the then-empire of the Aztecs. Already in 1519, that is, less than 30 years after Columbus discovered America, the famous Spanish conquistador Hernan Korteز succeeded in defeating the Aztec emperor Moctezuma II and taking over the capital Tenochtitlan, which soon marked the fall of one grand empire of the new world under the boots of a small expedition that came from the old one. The second big American civilization, which succeeded in establishing the biggest empire of the New World and the entire planet at that moment, was the Inca civilization (Cartwright 2016). At its peak in the early 16th century, the Inca empire, Tawantinsuyo, occupied a significant part of South America, primarily the present-day Peru, Chile, and Ecuador territories. The rapid collapse of the Inca Empire marked the beginning of the end of an entire civilization, opening up the path for European empires and the spread of Europeans onto the newly discovered continent, which has remained until present days an overseas outpost of European religion, culture, and the entire European civilization.

CLASH OF CIVILISATIONS AT CAJAMARCA

The battle in the city of Cajamarca on the Peruvian plateau on November 16, 1532, in the history of warfare, is marked as one of the 100 most significant battles ever led (Davis 2001, 190–194). This battle’s significance and general historical importance “can be sought at many levels, where different analyses could certainly be reached” (Sowell 1993, 68), given that it is an event that has shaped the future of a continent and

civilization at different levels. However, from the narrow perspective of military science, this battle is surely that significant and precious for research primarily because, in this battle, the victory was taken by the side which was 476 times (!) smaller in number than the opponent, that is, it is “one of the seemingly ‘most impossible’ episodes in the history of warfare (Guilmartin 1991, 36).

Francisco Pizarro (1478–1541), besides Hernán Cortés, by all means, the most famous Spanish conquistador, left in September 1532 his base in San Miguel de Piura on the west coast of South America towards the Andes and the city of Cajamarca, which he reached with his 168 soldiers¹ on November 15. To the surprise of the Spanish, the city was abandoned entirely since the Inca forces retreated to a hill near the city. At the head of the Inca army, which numbered an impressive 80,000 soldiers, was the god-emperor Atahualpa himself, with his entire court retinue and imperial officials. The conquistadors entered the abandoned city and took over the objects surrounding the central city square. After a sleepless night, Pizarro called the god-emperor Atahualpa to meet in Cajamarca on the central city square. Deployed and hidden in the buildings around the square, the Spanish waited for Atahualpa to enter the city with around 6,000 soldiers, and after a short dispute between Atahualpa and the Dominican friar who accompanied Pizarro,² they attacked their enemies from an ambush. In an attack in which the Spanish used cavalry, infantry, cannons, and rifles, all 6,000–7,000 of Atahualpa’s soldiers were killed in less than an hour while he was captured (Kubler 1945, 419). Not only that not a single Spanish soldier was killed,³ and the conquistadors asserted that only the night saved the rest of Atahualpa’s army outside the city from destruction (Dajmond 2022, 86). Pizarro kept Atahualpa in captivity for almost eight months, all until he extracted an incredible ransom in gold and silver from the Incas. Still, even after receiving everything he asked as the price for the ransom of the god-emperor, on July 26, 1533, Pizarro finally executed Atahualpa. The Battle

¹ Pizarro’s “unit” consisted of 106 infantrymen and 62 cavalries, from which Pizarro also had two cannons (Cartwright 2016).

² According to historical sources, Valverde gifted Atahualpa with the *Holy Scripture*, which the leader of the Incas threw to the ground, angry with the fact that anyone even talked about some “other” God in his presence. Valverde then angrily called on Pizarro to order an attack due to the great insult to Christianity that Atahualpa had committed since he was “not impressed” with the word of God (Seed 1991, 17).

³ The only recorded injury was a cut sustained by Pizarro himself, caused by a careless swing of the sword by one of the conquistadors (Davis 2001, 193).

of Cajamarca and the death of Atahualpa were the introduction to the further advance of the conquistadors and the final collapse of the Inca Empire, which followed soon. How was such an outcome even possible, and which factors led to a completely contra-intuitive dissolution of the conflict, in which a little bit less than 200 Spanish triumphed over the 80,000 soldiers of the Inca Empire? Finally, how could such a mighty empire, counting more than ten million people, be destroyed that fast by a few hundred Spanish (Wachtel 2008, 207)?

FACTORS AND CAUSES OF PIZZARO'S "IMPOSSIBLE" VICTORY

Every reductive monocausal explanation of any complex phenomenon by the necessity dictated by nature is shallow, superficial, and, in essence, wrong. When speaking of historically significant phenomena in which thousands of people participate and whose consequences and implications concern tens of millions, it is clear how pointless it would be to seek one unique and singular cause/reason. In the context of our research, this does not refer solely to the attempt at explaining the entire empire and civilization numbering more than ten million people, in which more than 30 languages are spoken, but also any attempt to explain the outcome of the Battle of Cajamarca by reducing it to one cause, no matter how attractive and comfortable as a "solution" to the problem of explaining one completely unexpected outcome of the clash of 168 and 80,000 people. The weakness and collapse of the Inca Empire were certainly not caused *solely* by heavy defeat in this battle, nor *solely* by the death of Atahualpa – the internal weaknesses of the empire were evident even before November 16, 1532. According to Conrad and Demarest, the internal "economic structure and religious ideology of the Tawantinsuyu Empire" was not sustainable and led to economic collapse (Guilmartin 1991, 40); fierce civil war between the brothers-pretenders to the throne – Atahualpa and Huáscar⁴ significantly weakened the empire from inside, while, according to the most significant interpreters of the said period, exactly this weakness led to the Atahualpa's decision to let Pizarro's men even to start their journey towards Cajamarca and his misjudgment about potential allies in the fight against his brother (Kubler 1945, 414–418).

⁴ According to historical sources, Atahualpa killed almost 200 sons of his belated father to eliminate potential pretenders to the throne, as well as the entire Huáscar family (Davis 2001, 192).

Additionally, six to seven years before the encounter with Pizarro, the empire was already under attack from a dangerous European “conqueror”, as deadly epidemics caused by European microbes causing illnesses such as smallpox spread across the continent and, in some places, wiped out almost 90% of the population (Sowell 1993, 68; Cartwright 2016; Dajmond 2022, 95).

The list of causes that led to the victory of the Spaniards in the Battle of Cajamarca and the capture of Atahualpa is not short. However, if we were to seek the smallest common denominator, i.e., for the sublimation of different causes and reasons for Pizarro’s triumph into one common root, we would end our search with success with *education*, that is, *the lack of education* of the opposing military leaders and their warriors. Each of the key factors that, in synergy, determined the outcome of this famous battle can essentially be perceived as a product and result of a lack of education from the military affairs field and education that is indirectly but imperatively important for military leaders.

Superior weapons of the conquistadors

There is a clear consensus among historians and researchers who have studied the Battle of Cajamarca that the *superior weaponry* of the conquistadors compared to that of the Inca warriors was of great importance for the outcome of this battle. Namely, conquistadors were equipped with steel swords, spears, and armor, while facing them were soldiers equipped with clubs and stone weapons, “armored” only with primitive leather and woven tunics (Kubler 1945, 421; Dajmond 2022, 87). Unlike advanced Spanish steel, “the civilizations from the Andes did not possess even bronze weapons, let alone steel ones” (Guilmartin 1991, 41). A significant difference was that the Europeans had *horses*, animals never seen before by the inhabitants of the New World, and thus, they “never learned how to defend from the cavalry attack” (42) or adjust to that type of combat. However, researchers place the most emphasis on the fact that Pizarro’s forces possessed *firearms* entirely unknown to their enemies and which were able to cause deadly damage that the Incas had never dreamed of.

The fact that the scale of Spanish supremacy in weapons and equipment was similar to the supremacy of the Incas in numbers and that the victory was taken by the better armed and equipped army, even though significantly inferior in numbers, speaks in favor of the decisive

importance of scientific and technological development in the military field, as well as education in the fields of construction and weapons improvement in the broadest sense. Moving within the discourse of contemporary armies and modern military education, today we could say that the historical example which is the focus of our interest in this paper indicates the historically exceptional significance of education in the field of defense technologies in the broadest sense, i.e., in the fields of military mechanical engineering, military electronic engineering, and military chemical engineering. The Battle of Cajamarca showed that the *power of knowledge* in developing weapons and equipment could compensate for a huge disproportion in the size of the two opposing armies.

Still, to avoid the aforementioned trap of reductivity and monocausality in explaining complex phenomena, it should be stressed that all the previously mentioned factors were insufficient for the triumph of 168 soldiers, no matter the superiority of their weapons, over tens of thousands of their enemies. Even the most significant comparative advantage of the Spanish – firearms – could not bring an advantage on its own. Namely, Pizarro had at his disposal only two primitive cannons, which took a long time to charge before being fired next time, while the total number of rifles was only ten. Moreover, they were arquebuses, muskets known for relatively imprecise shooting and taking a long time to load the rifle for every next shot (Dajmond 2022, 89). Equally important was *how* the Spanish soldiers used their weapons.

Superior tactic of the conquistadors

The Battle of Cajamarca also stressed that *knowledge* of how to most efficiently and most effectively use the personnel, weapons, and equipment available to the commander on a tactical level is at least equally important as the material-technical factor of the military power itself. Even though, according to historically available data, a “minimal number of Spanish had any direct military experience from Europe” (Hennessy 1993, 14), and thus practically exactly in Cajamarca had their “Baptism of fire” in combat, their organization, cohesion and discipline were categorically advanced compared to their enemies, primarily thanks to their commander Pizarro, often described as “a decisive military strategist who single-handedly conducted appointment and commanding the troops” with extensive preparations and planned reconnaissance before the battle (Seed 1991, 16). The revolutionary Spanish tactic and

“combat method” from the end of the 15th and the beginning of the 16th century had no rivals even among the European armies, let alone in a clash with an opponent who lacked elementary tactical education.⁵ As Guilmartin (Guilmartin 1991, 55; 64) concludes, “tactical innovations of Gonzalo de Córdoba [...] as well as the appearance of *tercio*, probably before the permanent military formation in the contemporary sense of the word, are the evidence of Spanish warfare ingenuity in this key era” and the finesse of the Spanish soldiers’ combat, perfected during the wars in Italy. The ingenuity was confirmed in full in the battle in which the Spanish battled an almost 500 times bigger in size enemy.⁶

Pizzaro used the tactical naivety of Atahualpa,⁷ who retracted the army from the city onto the hill nearby and used the “architecture of this city of the Incas, which resembled a labyrinth” (Cartwright 2016) to set deadly ambushes with very few people and equipment. Pizzaro divided his cavalry into several strike groups and did similarly with the infantry while positioning the few people with rifles and two cannons onto the highest points of buildings surrounding the square where he met the Incas. As he was well aware of the “multiplying effect of surprise of combat efficiency” and “significance of tactical coordination” of troops (Guilmartin 1991, 54), the Spanish commander kept his troops completely hidden until the order was given that through a coordinated attack by several cavalry and infantry strike groups, accompanied by cannon and rifle fire from the rooftops completely paralyze the enemy, bring panic and havoc among their ranks.⁸ Moreover, finally defeated to such an

⁵ This does not mean that the Incas were incapable of learning during the war and adapting to what they saw and experienced in battle. However, the lack of education that would enable them to *enter* the fight prepared and adapted instead of paying the expensive price of learning proved to be cataclysmic.

⁶ The Battle of Cajamarca, of course, was not the only confirmation of this fact. In the next few years, the Spaniards succeeded in defending with only around 200 people cities that were attacked by several dozen and even hundreds of thousands of soldiers (Dajmond 2022, 88). According to historical sources, about 190 conquistadors managed for almost a year to defend from the siege of Cusco in 1536/1537, although the size of the army that besieged Cusco during that year ranged between one hundred and four hundred thousand soldiers! (Guilmartin 1991, 50).

⁷ Davis records that “the fact that Atahualpa left such a fortress to people with firearms clearly shows that he did not have a clue about what he was facing” (Davis 2001, 192).

⁸ Pizzaro also relied on the sound of horns and bells he put on horses to produce greater fear and panic among the Incas (Dajmond 2022, 85). It could even be said that Pizzaro’s idea, as well as the behavior of Incas in Cajamarca, are the blatant historical examples of the definition of panic in combat several centuries later Todor Pavlović provided,

extent that well-informed observers of the event would write centuries later that “it was not a battle, but a massacre” (Davis 2001, 193). Even though the circumstances, of course, changed compared to what Pizarro faced in 1532, the significance of researching and knowing his tactical decisions is not small even today, given that, as Todor Pavlović writes, there is a connection between what tactics are now and what they once were: every development is a continuous continuation of the changes in the initial sprout” (Pavlović 2025, 43).

The exquisite capability of commanding and optimally using people, equipment, and the space in which the Battle of Cajamarca took place is a practical demonstration of the importance of the education of commanders in the field of tactics, but also in the fields of what we would call today command and control. Faced with a drastically more numerous enemy in enemy territory and far from any reinforcements, Pizarro relied on a coordinated and well-thought-out use of the resources at his disposal, making ample use of the advantages of the terrain in which the battle was being fought, as well as the tactical elements of surprise and instilling panic in the enemy ranks.

Military education of the “strategic” level

The conquistador commander’s exquisite skill in using the product of the Spanish military technical thought and the tactical-command finesse and innovations “honed” during the decades before his arrival in the New World⁹ was instrumental in achieving the ultimate, strategic goal of destruction of the Inca Empire and takeover of the entire continent. The key assumption for achieving the final goal was the capture of the God-emperor Atahualpa in combat, since such a scenario was the only one that rationally ensured the fulfillment of the strategic intention of the conquistadors. Pizarro managed to turn the distinctive feature of the complete centralization of authority in the personality of the

according to which panic is not produced only “with real danger, but also with the idea created of it”, and which turns the military caught by it into a “crowd of frantic fugitives” (Đukić i Starčević 2025).

⁹ We must not forget Pizarro’s exquisite skill in the sphere of what we today call military logistics in the context of military science, in the dimension in which the absolute superiority was on the side of the Incas (Guilmartin 1991, 50). Pizarro managed to equip his unit for a long march to an unknown location and then fight in unfamiliar terrain, with no chance of any logistical communication with the “base” or the supply of any resources for this endeavor.

God-emperor in the civilization and culture of the Incas, militarily articulated through direct, strategic command and control, into their greatest weakness, which he then exploited with “cruel efficacy” to the maximum (Guilmartin 1991, 54) – even after the capture of Atahualpa, the army of the Incas remained for almost eight months under his direct command, which they carried out without question while he was in the hands of the Spanish.¹⁰ Of course, Pizarro was not only guided by the example and lessons learned from his famous “colleague” conquistador Hernán Cortés, who had only conquered around fifteen years earlier, to be exact. On November 14, 1519, “arrested” by trickery, that is, captured the Aztec Emperor Moctezuma in his capital, Tenochtitlan. That way, it quickly conquered Mexico and sent Aztec civilization into history (Davis 2001, 192). However, he also “set his ambush to Atahualpa openly, following the footsteps of the successful Cortés strategy” (Dajmond 2022, 94). As Sowell (1993, 69) aptly notes, the Spaniards *learned* quickly and thus, in only a decade and a half of conquering the New World, “they *learned* how to attack and defeat the mighty imperial force” they could never be able to defeat by “classical” approach and fight to the last man.

At this level, the drastic disparity and difference in the level of education between the Incas and the Spanish is perhaps most evident. Pizarro’s idea was not only based on the previous experience of Cortés but also on the fact that the Spaniards made a significant effort to *examine* and *understand* the culture of the people in the New World, i.e., the culture and habits of their war enemies, and thus, they arrived before Cajamarca completely prepared. Additionally, the military and historical education of the Spaniards enabled them to also rely on the experiences of not only the legendary military leader El Çid from the glorious period of Reconquista of the 11th century but also on more recent experiences from the Italian wars during which, on many occasions, victories were reached by capturing the “noble” hostages, such as the King Francis I of France, who was captured by the Spanish in the Battle of Pavia, or Pope Clement VII, captured during the fall of Rome (Covey 2019, 2). In short, the conquistadors belonged to the “tradition of education”, in which there was a centuries-old practice of education and learning of “civilizations

¹⁰ Dozens of thousands of Atahualpa’s soldiers who surrounded Cajamarca did nothing to save their God-emperor, neither during the battle nor during his captivity, since he ordered them so via Spanish intermediaries (Davis 2001, 192). It is only natural that such, or any other unfavorable order, would never pass the first obstacle and “censorship” of his captors.

distant from Europe, and about several hundred long European histories” (Dajmond 2022, 94). The conquistadors did not arrive at the New World by carrying only advanced weapons and tactical knowledge, but also the invaluable heritage of *knowledge* on history, culture, man, and human societies accumulated over centuries. On the other hand, the commander-in-chief of the Incas, like his colleague Moctezuma, was prone to superstitions and misbeliefs, completely uneducated and not at all interested in understanding the enemy (Hennessy 1993, 11). Moreover, Atahualpa, even in captivity, remained completely limited by assumptions of his culture and was unable to comprehend and understand the motives of his captors or their final goal, which cost him his life and his empire, even though he filled the chambers of conquistadors with gold and silver (Kubler 1945, 422–425).

Again, avoiding the trap of reductionism and monocausality of complex phenomena, one should in no way diminish the influence of the superior weapon and tactical superiority of the conquistadors; however, it seems that the crucial and essential weight in the Battle of Cajamarca was the Spanish military education of a “strategic” level. Knowing the military history and psychology, the opponent’s culture, society, social and state structure, civilizational habits, and ways of thinking about the world and the conflict enabled the Spaniards to use superior tactics and weaponry to reach the final strategic goal, the Battle of Cajamarca. The Spaniards’ belonging to a tradition of education enabled them to make war decisions not based on personal whims or “signs from heaven”, but on “drawing” from an almost endless reservoir of knowledge accumulated over millennia from the most diverse areas of human social existence. Returning to the discourse of contemporary military education, we can conclude that the vast and decisive influence on the outcome of the battle which determined the fate of a civilization, in which a drastically numerically inferior side, completely isolated and cut-out, triumphed in the heart of the enemy territory, has the winner’s *strategic-level education*, i.e., education in the fields of history, sociology, philosophy, political science, anthropology and psychology. In one word, knowledge from the field of social and humanistic sciences.

CONTEMPORARY RELEVANCE OF THE LESSON FROM CAJAMARCA

The Battle of Cajamarca is not and should not remain just an interesting dash from the rich history of warfare, only a curiosity and an interesting fact from military history. When examining the outcomes and lessons learned from the analyzed battle from the standpoint of contemporary societies and modern military education systems, it is important to stress two key things so that the lessons from Cajamarca would remain relevant and applicable in the 21st century. First, an obstacle to military education among the Incas was the lack and tradition of illiteracy – today, we could hardly imagine a conflict in which one side would belong to the tradition of illiteracy. However, the appearance of anti-intellectualism in many contemporary armies of the world points that even in literate societies and literate systems, resistance to *education*, i.e., *functional and operational literacy*, can emerge, especially when speaking of the key education of strategic level, which asks for deeper understanding of occurrences and processes significant for military affairs. This is precisely the key level of education that enabled the Spaniards to shake down an entire empire with, from the current standpoint, a banally small army.

Second, though equally important, it is necessary to distinguish between military education and military training. Moreover, just as it would undoubtedly be disastrous for any army to forsake training for the sake of intellectual education, due to the very nature of the army as an institution, history seems to indicate that neglecting education at the expense of training would be equally disastrous in the event of a conflict with an army that did not neglect that same education. As Jeftić and Vuruna (2009, 164) write regarding the reform of military education in the Republic of Serbia, “we are speaking of two processes which only together can give the desired result”. Kime and Anderson (1997, 4), in their study on the difference between education and training in the military, take a step further and state that at the dawn of the third millennium, military training is completely ineffective if the foundation of military education is missing. Therefore, military education must be understood as a strategic issue in every modern army, especially those facing not-so-naive security challenges, risks, and threats.

CONCLUSION – CIVILIZATIONAL PRICE OF (MIS)EDUCATION

The Battle of Cajamarca represents one of the most significant battles in the history of the study of war, as it opened a historical abyss into which a monumental empire and, with it, an entire civilization soon plunged irretrievably. Sublimation of the entire discussion on the factors and causes of the “impossible” win of the conquistadors over the Incas is most precisely formulated from the anthropological standpoint, according to which the “encounter between Atahualpa and the Spaniards constitutes an episode which would the French anthropologist Claude Lévi-Strauss call ‘the lesson of literacy’, i.e., a classical scene of encounter between the literate and illiterate culture” (Seed 1991, 8). The literacy of the European civilization enabled the military education of Pizarro and conquistadors, which, through the synergy of knowledge from the field of military engineering, tactics, logistics, social and humanistic sciences, etc., brought down at Cajamarca a numerically and logistically completely and categorically superior empire, thus marking the beginning of the end of the entire civilization and all its attributes - culture, language, religion, art, etc. The epistemological vacuum created by the tradition of illiteracy, and thus the miseducation of military leaders and soldiers of the Incas, could not be compensated for even by the advantage measured in hundreds of thousands of soldiers clashing with a vastly smaller army; however, the army, which consisted of less than 170 soldiers, also carried with it the accumulated knowledge and experience of a glorious and advanced thousand-year-old European civilization.

The Battle of Cajamarca represents an illustrative and blatant example of the civilizational price of the lack of education of military leaders – the ones standing between civilization and its irreversible historical abyss. Thus, it is necessary that contemporary armies, including the Military of Serbia in the contemporary security environment, have in mind at any moment the significance and importance of optimal and systematic military education of members of the military profession, as well as to perceive it in its true essence – as a necessary high-intellectual and functionally different from military training.¹¹ Looking through the theoretical prism of Habermas (1971, 301–317), military education from different fields must have a goal to develop all three types of knowledge

¹¹ Naturally, such education is just as meaningful in the context of “expanded deterrence”. More on this concept in (Blagojević 2025, 41–57).

– analytical, hermeneutic and critical – so that modern officers could know “what”, “how” and “why” in the moments when the fate of an entire civilization and culture potentially rests on their shoulders.

REFERENCES

- Blagojević, Veljko. 2025. „Srbija i prošireno odvracanje: iskustva i putokazi.” *Politika nacionalne bezbednosti* 28 (1): 41–57.
- Cartwright, Mark. 2016. “Pizarro & the Fall of the Inca Empire.” *World History Encyclopedia*. July 1, 2016. https://www.worldhistory.org/article/915/pizarro--the-fall-of-the-inca-empire/?utm_source=chatgpt.com.
- Covey, Alan R. 2019. “Reading between the Lines at Cajamarca.” *Annual Review Issue of Portal*. August 27, 2019. <https://sites.utexas.edu/lilas-benson-magazine/2019/08/20/reading-between-the-lines-at-cajamarca/>.
- Dajmond, Džared. 2022. *Puške, mikrobi i čelik: Sudbina ljudskih društava*. Beograd: Laguna.
- Davis, Paul K. 2001. *100 Decisive Battles: From Ancient Times to the Present*. Oxford: Oxford University Press.
- Đukić, Slobodan, i Srđan Starčević. 2025. *Vojna disciplina i borbeni moral – odabrana dela pukovnika Todora Pavlovića, hrestomatija*. Beograd: MC Odbrana.
- Guilmartin, John F. 1991. “The Cutting Edge: An Analysis of the Spanish Invasion and Overthrow of the Inca Empire, 1532–1539.” In *Transatlantic Encounters: Europeans and Andeans in the Sixteenth Century*, eds. Kenneth J. Andrien and Rolena Adorno, 36–71. Berkeley: University of California Press.
- Habermas, Jürgen. 1971. *Knowledge and Human Interests*. Boston: Beacon Press.
- Hennessy, Alistair. 1993. “The Nature of the Conquest and the Conquistadors.” In *The Meeting of Two Worlds: Europe and the Americans, 1492–1650 (Proceedings of the British Academy)* 81, ed. Warwick Bray, 5–36. London: British Academy.
- Jeftić, Zoran, i Mladen Vuruna. 2009. „Reforma vojnog obrazovanja u Republici Srbiji – mogućnosti, izazovi, pravci razvoja.” *Vojno delo* 61 (1): 155–174.

- Kime, Steve F., and Vinton L. Anderson. 1997. *Education vs. Training: A Military Perspective*. Washington, DC: Service Members Opportunity Colleges.
- Kubler, George. 1945. "The Behaviour of Atahualpa 1531–1533." *The Hispanic American Historical Review* 25 (4): 413–427.
- Pavlović, Todor. (Srđan Starčević, prir.). 2025. *Doktrine i razvitak taktike i drugi tekstovi*. Beograd: Dobrotoljublje.
- Seed, Patricia. 1991. "Failing to Marvel: Atahualpa's Encounter with the Word." *Latin American Research Review* 26 (1): 7–32. DOI: 10.1017/S0023879100034907.
- Sowell, David. 1993. "Encounter at Cajamarca." In *Contact, Conquest, and Consequences*, ed. David Sowell, 67–77. Huntingdon: Juniata College.
- Wachtel, Nathan. 2008. "The Indian and the Spanish Conquest." In *The Cambridge History of Latin America*, ed. Leslie Bethell, 207–248. Cambridge: Cambridge University Press.

Драган Станар*

*Институт за стратегијска истраживања,
Универзитет одбране, Београд, Република Србија*

БИТКА КОД КАХАМАРКЕ: ЦИВИЛИЗАЦИЈСКА ЦЕНА ВОЈНОГ (НЕ)ОБРАЗОВАЊА**

Резиме

У овом раду аутор анализира Битку код Кахамарке као парадигматичан пример цивилизацијске цене војног образовања. Истражујући контекст, ток и последице битке између шпанских конкистадора предвођених Пизаром и Инка на чијем је челу био бого-цар Атавалпа, аутор указује да победа бројчано драстично инфериорне шпанске војске над војском Инка није била резултат само технолошке и тактичке надмоћи, већ превасходно последица супериорне традиције образовања, укључујући ту и војно образовање у ширем смислу, из које су дошле шпанске војсковође. Кроз анализу предности у наоружању, тактици и темељу за доношење стратегијских одлука обе стране, аутор показује да су шпански конкистадори своју предност деривирали из широког обима знања из области војног инжењерства, тактике, и друштвено-хуманистичких наука те познавању непријатељске културе, док су Инке, лишене писмености и институционализованог система образовања, своју судбину препустиле сујеверју и импровизацији. Аутор закључује да ова битка не сме остати пука историјска занимљивост, већ напротив мора представљати опомену о нужности систематског војног образовања на високо-интелектуалном нивоу у савременим војскама, како би се избегла потенцијална стратегијска катастрофа у будућим конфликтима која може означити крај једне културе или чак цивилизације.

Кључне речи: војно образовање, војно инжењерство, тактика, образовање стратегијског нивоа, Битка код Кахамарке, царство Инка, конкистадори.

* Имејл адреса: dragan.stanar@va.mod.gov.rs; ORCID: 0000-0003-0759-5652.

** Чланак је резултат рада на пројекту Института за стратегијска истраживања „Војна професија у Србији у савременом безбедносном окружењу” (ИСИ/ДХ/3/24-26).

* This paper was received on April 10, 2025, and accepted for publication at the Editorial Board meeting on May 14, 2025.

*Драган Станар**

*Институт за стратегијска истраживања,
Универзитет одбране, Београд, Република Србија*

БИТКА КОД КАХАМАРКЕ: ЦИВИЛИЗАЦИЈСКА ЦЕНА ВОЈНОГ (НЕ)ОБРАЗОВАЊА**

Сажетак

У овом раду аутор анализира Битку код Кахамарке као парадигматичан пример цивилизацијске цене војног необразовања. Истражујући контекст, ток и последице битке између шпанских конкистадора предвођених Пизаром (*Francisco Pizarro*) и Инка на чијем је челу био бого-цар Атавалпа (*Atahualpa*), аутор указује да победа бројчано драстично инфериорне шпанске војске над војском Инка није била резултат само технолошке и тактичке надмоћи, већ превасходно последица супериорне традиције образовања, укључујући ту и војно образовање у ширем смислу, из које су дошле шпанске војсковође. Кроз анализу предности у наоружању, тактици и темељу за доношење стратегијских одлука обе стране, аутор показује да су шпански конкистадори своју предност деривирали из широког обима знања из области војног инжењерства, тактике, и друштвено-хуманистичких наука те познавању непријатељске културе, док су Инке, лишене писмености и институционализованог система образовања, своју судбину препустиле сујеверју и импровизацији. Аутор закључује да ова битка не сме остати пука историјска занимљивост, већ, напротив, мора представљати опомену о нужности систематског

* Имејл адреса: dragan.stanar@va.mod.gov.rs; ORCID: 0000-0003-0759-5652.

** Чланак је резултат рада на пројекту Института за стратегијска истраживања „Војна професија у Србији у савременом безбедносном окружењу” (ИСИ/ДХ/3/24-26).

војног образовања на високо-интелектуалном нивоу у савременим војскама, како би се избегла потенцијална стратегијска катастрофа у будућим конфликтима која може означити крај једне културе или чак цивилизације.

Кључне речи: војно образовање, војно инжењерство, тактика, образовање стратегијског нивоа, Битка код Кахамарке, царство Инка, конкистадори.

УВОД

Историја цивилизацијски значајних промена и преокрета могла би *prima facie* изгледати као вишевековна прича човечанства о серији изузетних појединачних и одлучујућих догађаја који су мењали ток историје и обликовали правац даљег кретања наше врсте. Уцбеници историје исписани су управо великим и значајним појединачним догађајима, открићима, проналасцима, природним катастрофама и биткама, и у вези са њима бројним именима величанствених људи који су наизглед самостално утицали на будућност целих нација, народа и цивилизација. Међутим, нимало не умањујући истински историјски значај појединаца чија су имена данас део опште културе човечанства као и неких од централних догађаја наше узбудљиве приче, чини се крајње наивним поимати историјски парадигматске промене као производе искључиво једног догађаја или једног човека, ма колико они били важни. Значајни и битни феномени и догађаји по правилу представљају коначну преломну тачку ерупције мноштва акумулираних дубоких узрока и повода који се, сасвим је могуће, накупљају и таложу деценијама и вековима, а чија се артикулација у један конкретан догађај више једноставно не може зауставити нити одлагати.

Стиче се утисак да је ово врло јасно очитује управо у посматрању историје политичког кретања друштва и њиховог унутрашњег или међусобног сукобљавања. Упркос томе што је тај пут дугог историјског кретања осликан тренуцима који представљају прекретнице – великим револуцијама, устанцима, бојевима, биткама, инвазијама, походима и коначно ратовима – они су готово извесно увек тек круна дуготрајних и надасве комплексних процеса који деценијама или вековима тињају испод наизглед мирне површине.

Једна од таквих симболичких преломних тачака у историји једне целокупне цивилизације свакако јесте и чувена битка код Кахамарке са почетка XVI века која је, према већини аутора који су каријере посветили изучавању цивилизације Инка у Јужној Америци, означила тачку у којој је започео крај читаве једне релативно развијене цивилизације. Ипак, следећи логику нужности постојања дубљих разлога и узрока сваког великог и преломног догађаја у историји, битку код Кахамарке ваља размотрити као артикулацију мноштва фактора који су довели до војничког слома бројчано неизмерно супериорне силе. Међу бројним факторима пораза војске Инка, од којих су неки темељно изучени и образложени од стране истраживача специјализованих за овај период и/или цивилизацију Инка, посебну пажњу привлачи утицај (не)образовања ратника-учесника ове битке на њен коначан исход, а тиме и увод у колапс целокупне цивилизације. Оглед утицаја (не)образовања у сфери војних послова, и са њима повезаних сфера, у бици код Кахамарке може и данас, после готово пет векова, користити као изузетна рефлексивна о значају војног образовања у свим друштвима као и о потенцијално катаклизмичној цени његовог недостатка данас.

ИСТОРИЈСКИ КОНТЕКСТ БИТКЕ КОД КАХАМАРКЕ

У богатој историји људске цивилизације, ретко се који феномен посматра као толико есенцијално и епохално важан као што то цео низ природних и друштвено-хуманистичких наука чини са Колумбовим открићем „новог света”. Наиме, „откриће” Америке, тј. Северне, Централне и Јужне Америке од стране европских морепловаца крајем XV века означило је епохалну промену и почетак једне нове етапе у сагледавању и изучавању света – из перспективе географије и картографије потпуно је промењено поимање изгледа планете, из перспективе биологије започела је ера тзв. „Колумбове размене” флоре и фауне и нових генетских комбинација, из перспективе антропологије и социологије скоро све што смо знали о друштвима и културама окренуто је наглавачке, из перспективе економије свет је био на потпуно новом почетку процеса трговине, експлоатације ресурса, итд. Чини се ипак да значај овог феномена најбоље илуструје поимање овог феномена са становишта историје као науке, јер се управо откриће Америке узима као тренутак који означава крај средњег и почетак новог века.

Недуго по „открићу” новог света, започео је и један од најзначајнијих али истовремено и најконтроверзнијих процеса у познатој историји човечанства који друштвене науке тумаче не само као војно-империјални подухват, већ и као процес суштинске и потпуне трансформације друштвено-економских односа, па и саме културе како новооткривеног, тако и до тада познатог, „старог” света. Реч је наравно о прозелитском „освајању” Америке од стране шпанских конкистадора у декларативном циљу племенитог цивилизовања и християнизовања „дивљачких” народа, уз неизоставну „колатералну” и профану награду у виду злата и авантуристичке славе. Иако су у првим годинама по откривању Америке шпанске експедиције заузеле карипска острва као што су Куба и Хаити, први велики успех и тријумф конкистадора против једног моћног царства био је Кортезово (*Hernán Cortés*) освајање данашњег Мексика, односно тадашњег царства Астека. Већ 1519. године, дакле мање од 30 године од Колумбовог открића Америке, чувени шпански конкистадор Ернан Кортез успео је да порази астечког цара Монтезуму II (*Motēuczōma Xōcoyōtzin*) и заузме престоницу Теночтитлан што је убрзо означило и пад једног великог царства новог света под ногама малобројне експедиције која је дошла из оног старог. Друга велика америчка цивилизација, која је заправо успела да успостави у том тренутку највеће царство не само новог света већ и посматрајући целокупну планету, била је цивилизација Инка (Cartwright 2016). На своме врхунцу почетком XVI века, царство Инка, односно Тавантинсују (*Tawantinsuyo*), заузимало је значајан део Јужне Америке, углавном територије данашњег Перуа, Чилеа и Еквадора. Рапидни колапс царства Инка означао је и почетак краја једне читаве цивилизације и отворио пут европским империјама и ширењу Европљана на новооткривени континент који је до данас остао прекоокеанска испостава европске религије, културе и целокупне европске цивилизације.

СУДАР ЦИВИЛИЗАЦИЈА КОД КАХАМАРКЕ

Битка која се одиграла у граду Кахамарка на перуанској висоравни 16. новембра 1532. године у историји се ратовања убраја у једну од 100 најважнијих битака које су икада вођене (Davis 2001, 190–194). Важност и опште-историјски значај ове битке „може се тражити на многим нивоима на којима би се засигурно могло доћи

до различитих анализа” (Sowell 1993, 68) будући да се ради о догађају који је обликовао будућност једног континента и цивилизације на различитим нивоима. Међутим, из уже перспективе војних наука, ова је битка засигурно толико важна и драгоцену за изучавање првенствено услед чињенице да је у њој победу однела страна која је била *476 пута* малобројнија у односу на противника, односно да се ради о „једној од наизглед ‘најнемогућих’ епизода у историји ратовања” (Guilmartin 1991, 36).

Франциско Пизаро (*Francisco Pizarro*, 1478–1541), уз Ернана Кортеза свакако најпознатији шпански конкистадор, кренуо је у септембру 1532. године из своје базе у Сан Мигелу (*San Miguel de Piura*) на западној обали Јужне Америке ка Андима и ка граду Кахамарка пред који је са својих 168 војника¹ и стигао 15. новембра. На изненађење Шпанаца, град је био потпуно напуштен, будући да су се снаге Инка повукле на узвишење надомак града. На челу војске Инка која је бројала импозантних 80.000 војника налазио се лично бого-цар Атавалпа са својом целокупном дворском свитом и царским званичницима. Конкистадори су ушли у напуштени град и заузели објекте који су окруживали централни градски трг. После непроспаване ноћи, Пизаро је позвао бого-цара Атавалпу да дође у Кахамарку и да се састану на централном градском тргу. Распоређени и сакривени у зградама око трга, Шпанци су сачекали да Атавалпа са око 6.000 војника уђе у град, и после краће расправе Атавалпе са доминиканским фратром Валвердеом који је био у пратњи Пизара,² из заседе су напали своје непријатеље. У јуришу у којем су Шпанци користи коњанике, пешадију, топове и пушке, за мање од сат времена побијено је свих 6.000–7.000 Атавалпиних војника, док је он заробљен (Kubler 1945, 419). Не само да није погинуо нити један шпански војник,³ већ су конкистадори тврдили да је једино ноћ спасила остатак Атавалпине војске ван града од потпуног уништења (Dajmond 2022, 86). Пизаро је Атавалпу држао заробљеног скоро

¹ Пизарова „јединица” састојала се од 106 пешадијанаца и 62 коњаника, из којих је Пизаро располагао и са два топа (Cartwright 2016).

² Према историјским изворима, Валверде је уручио Атавалпи *Свето писмо* које је вођа Инка бацио на земљу, бесан што се у његовом присуству уопште говори о неком „другом” Богу. Валверде потом бесно позвао Пизара да нареди напад услед велике увреде хришћанства коју је учинио Атавалпа, будући да „није био задивљен” речју Божјом (Seed 1991, 17).

³ Једина забележена повреда јесте управо посекотина коју је задобио сам Пизаро, и то услед неопрезног замахивања мачем једног од конкистадора (Davis 2001, 193).

осам месеци, све док од Инка није извукао невероватну откупнину у злату и сребру. Ипак, и поред добијање свега што је тражио као цену откупа бого-цара, Пизаро је 26. јула 1533. године коначно погубио Атавалпу. Битка код Кахамарке и смрт Атавалпе били су увод у даљи продор конкистадора и коначни колапс царства Инка који је уследио врло брзо. Како је један такав исход уопште био могућ, и који су то фактори довели до потпуно контраинтуитивног разрешења сукоба у којем мање од 200 Шпанаца тријумфује над 80.000 војника царства Инка? Коначно, како је уопште једно тако моћно царство од преко десет милиона људи могло тако брзо да буде уништено од стране неколико стотина Шпанаца (Wachtel 2008, 207)?

ЧИНИОЦИ И УЗРОЦИ ПИЗАРОВЕ „НЕМОГУЋЕ” ПОБЕДЕ

Свако редуктивно монокаузално објашњење било ког комплексног феномена по неопходности коју диктира природа бића јесте плитко, површно и у коначници погрешно. Када се ради о историјски значајним феноменима у којима учешће узимају хиљаде људи, а чије се последице и импликације тичу десетина милиона, јасно је колико би узалудно било трагати за једним, јединственим и сингуларним узроком/разлогом. У контексту нашег истраживања, то се не односи само на покушај објашњења пада целокупног царства и цивилизације која броји више од десет милиона људи и у коме говори више од 30 језика, већ и на било који покушај да се исход битке код Кахамарке објасни свођењем на један узрок, без обзира на то колико се он могао чинити привлачним и комфорним „решењем” проблематике објашњења једног потпуно неочекиваног исхода судара 168 и 80.000 људи. Слабост и посрнуће царства Инка свакако нису узроковани *искључиво* тешким поразом у овој бици, нити *искључиво* смрћу Атавалпе – унутрашње слабости царства биле су евидентне и пре тог 16. новембра 1532. године. Према Конраду (*Geoffrey Conrad*) и Демаресту (*Arthur Demarest*), унутрашња „економска структура и религијска идеологија Тавантисују царства” није била одржива и водила је економском колапсу (Guilmartin 1991, 40). Жесток грађански рат између браће-претендената на трон – Атавалпе и Уаскара⁴ у многоме је ослабио царство изнутра, док је

⁴ Према историјским изворима, Атавалпа је побио скоро 200 синова његовог

по најзначајнијим тумачима наведеног периода управо та слабост и довела до погрешне одлуке Атавалпе да допусти Пизаровим људима да уопште крену ка Кахамарки и погрешне процене о потенцијалним савезницима у борби против његовог брата (Kubler 1945, 414–418). Додатно, царство је шест-седам година пре сусрета са Пизаром већ било на удару опасног европског „освајача”, будући да су се смртоносне епидемије изазване европским микробима који узрокују болести као што су богиње прошириле целим континентом и на неким местима истребиле скоро 90% популације (Sowell 1993, 68; Cartwright 2016; Dajmond 2022, 95).

Листа узрока који су довели до победе Шпанаца у бици код Кахамарке и заробљавања Атавалпе такође није кратка. Међутим, уколико бисмо трагали за најмањим заједничким именитељом, односно за сублимацијом различитих узрока и разлога Пизаровог тријумфа у један заједнички корен, потрагу бисмо успешно окончали у *образовању*, односно *необразовању* супротстављених војсковођа и њихових ратника. Сваки од кључних фактора који су у синергији одлучили исход ове чувене битке у својој се суштини може посматрати као производ и резултат недостатка образовања из сфере војних послова, као и образовања које је индиректно али императивно важно за војсковође.

Супериорно оружје конкистадора

Постоји јасно сагласје историчара и истраживача који су се бавили битком код Кахамарке да је *супериорно оружје* конкистадора у односу на оно чиме су располагали ратници Инка било од великог значаја за исход ове битке. Наиме, конкистадори су били опремљени челичним мачевима, копљима и оклопима, док су се наспрам њих налазили војници опремљени тољагама и каменим оружјем, „оклопљени” тек примитивним кожним и плетеним туникама (Kubler 1945, 421; Dajmond 2022, 87). За разлику од напредног шпанског челика, „цивилизације са Анда нису поседовале ни оружје од бронзе, а камоли челика” (Guilmartin 1991, 41). Значајну разлику направила је и чињеница да су Европљани имали *коње*, животиње које становници новог света нису никада видели, а самим тим „никада нису научили како да се бране од напада коњице” (42) нити

покојног оца како би елиминисао потенцијалне претенденте на трон, као и целокупну Уаскарову породицу (Davis 2001, 192).

да се прилагоде тој врсти борбе. Највише акцента истраживачи ипак стављају на чињеницу да су Пизарове снаге имале *ватрено оружје*, које је било потпуно страно њиховим непријатељима и које је било способно да изазове убојиту штету о каквој Инке нису ни сањале.

Чињеница да су размере шпанске супремације у оружју и опреми биле сличне супремацији Инка у бројности, те да је победу на крају однела боље наоружана и опремљена војска, иако је била драстично бројчано инфериорна говори у прилог одлучујућој важности научно-технолошког развоја у војној сфери као и образовања у сферама конструкције и усавршавања оружја у најширем смислу. Кретајући се у дискурсу савремених војски и модерног војног образовања, данас бисмо рекли да историјски пример који је у фокусу нашег интересовања у овом раду указује на историјски изузетан значај образовања у области одбрамбених технологија у најширем смислу, односно у областима војномашинског инжењерства, војноелектронског инжењерства и војнохемијског инжењерства. Битка код Кахамарке показала је да *моћ знања* у развијању оружја и опреме може да компензује чак и огромну диспропорцију у бројности две супротстављене војске.

Ипак, како бисмо избегли поменуто замку редуktivности и монокаузалности у објашњењу комплексних феномена, ваља нагласити да сви наведени чиниоци ипак нису били ни приближно довољни за тријумф 168 војника, без обзира на то колико је њихово оружје било супериорно, над десетинама хиљада својих непријатеља. Чак ни највећа компаративна предност Шпанаца – ватрено оружје – није могла самостално да донесе превагу. Наиме, Пизаро је на располагању имао тек два мала примитивна топа који су се дуго пунили пре следећег опаливања, док је укупан број пушака био тек десет. Штавише, радило се о аркебуезама, мускетама које су биле познате по томе што се из њих веома непрецизно гађало, тешко опаливало, и што је било потребно много времена да се пушка напуни за свако следеће гађање (Dajmond 2022, 89). Подједнако је било важно и *како* су своје оружје користили шпански војници.

Супериорна тактика конкистадора

Битка код Кахамарке указала је и на чињеницу да је *знање* о томе како на тактичком нивоу најефикасније и најефективније користити људство, оружје и опрему којом располаже командант

у најмању руку једнако важно као и сам материјално-технички чинилац војне моћи. Упркос томе што је, према историјски доступним подацима, „веома мали број Шпанаца имао било какво директно војно искуство из Европе” (Hennessy 1993, 14), те су практично управо у Кахамарки доживели „ватрено крштење” у борби, њихова организација, кохезија и дисциплина биле су категоријално напредније од њихових противника, понајвише захваљујући њиховом команданту Пизару, који се описује као „одлучни војни стратег који је својеручно вршио постављање и командовање трупамa” уз обимне припреме и планско извиђање пре битке (Seed 1991, 16). Револуционарна шпанска тактика и шпански „метод борбе” са краја XV и почетка XVI века нису имали такмаца ни међу европским војскама, а камоли у судару са противником који није имао ни елементарно тактично образовање.⁵ Како Гилмартин (Guilmartin 1991, 55; 64) закључује, „тактичне иновације Гонзала де Кордове [...] и појава *tercio*, вероватно прве сталне војне формације у савременом смислу те речи, доказ су шпанске ратне генијалности у тој кључној ери” и финеса борбе шпанских војника које су се искалиле у ратовима у Италији. Генијалности која је бици у којој су се Шпанци сукобили са готово 500 пута бројнијим непријатељом доживела пуно потврду.⁶

Пизаро је искористио тактичку наивност Атавалпе⁷ који је повукао војску из града на оближње узвишење и искористио „архитектуру овог града Инка која је наликовала лавиринту” (Cartwright 2016) за постављање смртоносне заседе са веома малим бројем људи и средстава. Пизаро је поделио своју коњицу на неколико ударних група, а слично је учинио и са пешадијом док

⁵ То не значи да Инке нису биле врло способне да уче у току рата, и да се адаптирају на оно што су видели и доживели у борби. Али, недостатак образовања које би им омогућило да спремни и адаптирани уђу у борбу уместо да у њој плаћају скупу цену учења показао се катаклизмичним.

⁶ Битка код Кахамарке није, наравно била једина потврда ове чињенице – Шпанци су у следећих неколико година борбе са Инкама успевали да са тек око 200 људи одбране градове који су били опседани од стране више десетина, па и стотина хиљада војника (Dajmond 2022, 88). Према историјским изворима, око 190 конкистадора успевало је готово годину дана да се одбрани од опсаде Куска 1536–1537. године, иако се бројчаност војске која је опседала Куско у тих годину дана кретала између 100.000 и 400.000 војника (Guilmartin 1991, 50).

⁷ Дејвис бележи да „чињеница да је Атавалпа препустио једно такво утврђење људима са ватреним оружјем јасно показује да није имао представу са чим се суочава” (Davis 2001, 192).

је неколицину људи са пушкама и два топа распоредио на највише тачке на зградама које су окруживале трг на којем је дочекао Инке. Како је био врло упознат са „мултипликујућим ефектом изненађења на борбену ефикасност” и „значајем тактичке координације” трупа (Guilmartin 1991, 54), шпански је командант своје трупе држао потпуно сакривеним све до наређења да координисаним јуришем више ударних група коњице и пешадије, праћеним палбом топова и пушака са кровова његови војници у потпуности парализују непријатеља, унесу панику и пометњу у његове редове,⁸ и на крају га потуку до те мере да добри познаваоци догађаја вековима после пишу да се ту „и није радило о бици, већ о масакру” (Davis 2001, 193). Иако су се околности, наравно, промениле у односу на оно са чиме се суочио Пизаро 1532. године, значај изучавања и познавања његових тактичких опредељења ни данас није безначајан, будући да, како пише Тодор Павловић, „између онога што је тактика сада и онога што је некад била постоји веза: сваки развитак је континуирани наставак промена почетне клице” (Pavlović 2025, 43).

Изузетна способност командовања и оптималног коришћења људи, средстава и простора у коме се битка код Кахамарке одвијала практична је демонстрација императивне битности образовања команданата у сфери тактике, али и онога што бисмо данас назвали командовање и руковођење. Суочен са драстично бројчано надмоћнијим непријатељем, на непријатељској територији и далеко од било каквих појачања, Пизаро се ослонио на координисану и добро смишљену употребу ресурса који су му били на располагању, уз обилато коришћење погодности простора на коме се води борба, као и тактичких елемената изненађења и уношења панике у непријатељске редове.

Војно образовање „стратегијског” нивоа

Изванредно умеће команданта конкистадора да користи производ шпанске војно-техничке мисли и тактичко-командне

⁸ Пизаро се ослањао и на звук труба као и звона које је окачио на коње, не би ли произвео што већи страх и панику код Инка (Dajmond 2022, 85). Могло би се чак рећи да су Пизарова идеја, али и понашање Инка у Кахамарки, еклатантни историјски примери дефиниције панике у борби коју је неколико векова доцније дао Тодор Павловић и према којој се паника не производи само „стварном опасношћу, већ идејом, која се о њој створи”, и која војску коју захвати претвара у „гомилу обезумљених бегунаца” (Đukić i Starčević 2025).

финесе и иновације „брушене” у деценијама пре његовог доласка у нови свет⁹ било је инструментално у остваривању коначног, стратегијског, циља потпуног рушења царства Инка и преузимања целокупног континента. Кључна претпоставка остваривања коначног циља била је заробљавање бого-цара Атавалпе у борби, будући да је такав сценарио био једини који је рационално омогућавао остваривање стратегијске намере конкистадора. Пизаро је успео да претвори изразиту особину потпуне централизације ауторитета у личности бого-цара у цивилизацији и култури Инка, војнички артикулисану кроз директно, стратегијско командовање и руковођење, у њихову највећу слабост коју је потом са „суровом ефикасношћу” експлоатисао до максимума (Guilmarting 1991, 54). И по заробљавању Атавалпе, војска Инка остала је готово осам месеци под његовом директном командом коју су безпоговорно извршавали док је он био у шпанским рукама.¹⁰ Пизаро је, наравно, не само био вођен примером и поукама славног „колеге” конкистадора Ернана Кортеза који је само петнаестак година раније, тачније 14. новембра 1519. године, на превару „ухапсио”, тј. заробио астечког цара Монтезуму у његовој престоници Теночтитлану и на тај начин веома брзо и завладао данашњим Мексиком и послао астечку цивилизацију у историју (Davis 2001, 192), већ је „своју заседу Атавалпи поставио отворено се угледајући на успешну Кортесову стратегију” (Dajmond 2022, 94). Како Совел (Sowell 1993, 69) одлично запажа, Шпанци су веома брзо *учили*, те су за само деценију и по освајања новог света „*научили* како да нападну и поразе моћну империјалну силу” какву никада не би били у стању да поразе „класичним” приступом и борбом до последњег човека.

⁹ Не смемо са ума сметнути ни изузетну умешност Пизара у сфери онога што данас у контексту војних наука називамо војном логистиком – у димензији у којој је апсолутна преома била на страни Инка (Guilmartin 1991, 50), Пизаро је успео да своју јединицу оспособи за дуготрајан марш ка непознатој локацији, потом вођење борбе на непознатом терену, са непостојећим шансама за било какву логистичку комуникацију са „базом”, или дотур било каквих средстава за све време трајања овог подухвата.

¹⁰ Десетина хиљада Атавалпиних војника који су окруживали Кахамарку нису учинили ништа да спасу свог бого-цара, ни током битке ни током његовог заробљеништва, јер им он то није преко шпанских посредника наредио (Davis 2001, 192). Природно да такво, или било какво неповољно, наређење никада не би прошло прву препреку и „цензуру” његових тамничара.

На овоме се нивоу можда и понајвише огледа драстичан диспаритет и разлика у степену образовања између Инка и Шпанаца. Пизарова идеја не само да је била заснована на пређашњем искуству и успеху Кортеза, већ и на чињеници да су Шпанци уложили значајне напоре да *простудирају* и *разумеју* културу народа у новом свету, односно културу и навике својих ратних непријатеља, те су пред Кахамарку дошли потпуно спремни. Додатно, војно-историјско образовање Шпанаца омогућило им је да се ослоне и на искуства не само легендарног војсковође Ел Сиде (*El Cid*) из славног доба Реконкисте из XI века, већ и на скорија искуства из Италијанских ратова, где се у више наврата до победа долазило заробљавањем „племенитих” талаца као што су краљ Франсоа I од Француске (*Francis I of France*) кога су Шпанци заробили у бици код Павије или папа Климент VII (*Pope Clement VII*) који је био заробљен приликом пада Рима (Covey 2019, 2). Укратко, конкистадори су припадали „традицији образованости” у којој је постојала вековна пракса образовања и учења о „цивилизацијама далеких од Европе, а и о неколико хиљада година дугој европској историји” (Dajmond 2022, 94). Конкистадори у нови свет нису дошли носећи са собом само напредно оружје и тактичко знање, већ и непроцењиво наслеђе *знања* о историји, култури, човеку и људским друштвима акумулирано током векова. Са друге стране, врховни војсковођа Инка, као и његов парњак Монтезума, био је окренут сујеверју и празноверју, те потпуно необразован и уопште незаинтересован за разумевање непријатеља (Hennessy 1993, 11). Штавише, Атавалпа је и у заробљеништву остао потпуно ограничен претпоставкама своје културе и никако није успевао да схвати и разуме мотиве његових тамничара, нити њихов коначни циљ, што га је коштало и живота и царства, упркос томе што је конкистадорима до плафона напунио одаје златом и сребром (Kubler 1945, 422–425).

Поново зазирући од замке редуccionизма и монокаузалности комплексних феномена, ни на који се начин не сме умањити утицај супериорног оружја и тактичке супериорности конкистадора; међутим, чини се да је круцијални и суштински тас на ваги у бици код Кахамарке представљало шпанско војно образовање „стратегичког” нивоа. Познавање војне историје и психологије, противникове културе, друштва, друштвеног и државног устројства, цивилизацијских навика и праваца размишљања о свету и сукобу омогућило је Шпанцима да супериорну тактику и наоружање ставе у

сврху постизања коначног, стратегијског циља, битке код Кахамарке. Шпанцима је припадност традицији образованости омогућила да ратне одлуке доносе не на основу личних нахођења или „знакова са неба”, већ на основу „повлачења” из готово бескрајног резервоара претходно миленијумима наталоженог *знања* из најразличитијих области човековог друштвеног постојања. Враћајући се у дискурс савременог војног образовања, можемо закључити да је огроман и одсудни утицај на исход битке која је одлучила судбину једне цивилизације, и у којој је драстично бројчано инфериорна страна, у потпуности изолована и одсечена, тријумфовала у самом срцу непријатељске територије имало победничково *образовање стратегијског нивоа*, тј. образовање у пољима историје, социологије, филозофије, политичких наука, антропологије и психологије. Речју, знање из области друштвено-хуманистичких наука.

САВРЕМЕНА РЕЛЕВАНТНОСТ ЛЕКЦИЈЕ ИЗ КАХАМАРКЕ

Битка код Кахамарке није и не сме остати тек занимљива цртица из богате историје ратовања, тек куриозитет и занимљивост војне историје. Разматрајући исходе и поуке анализираних битке са становишта савремених друштава и модерних система војног образовања, важно је подвући две кључне ствари како би лекције из Кахамарке остале релевантне и примењиве и у XXI веку. Прво, препрека војном образовању код Инка био је недостатак и традиција неписмености – данас се тешко може замислити сукоб у коме би нека страна припадала традицији неписмености. Међутим, појава антиинтелектуализма у многим савременим војскама света јасно указује да се и у писменим друштвима и описмењеним системима може појавити отпор према *образовању*, односно *функционалној и оперативној писмености*, нарочито када се ради о кључном образовању стратегијског нивоа на којем се тражи дубље разумевање појава и процеса од значаја за војне послове. То је управо онај кључни ниво образовања који је омогућио Шпанцима да сруше цело царство са, данас посматрајући, банално малобројном војском.

Друго, али подједнако важно, неопходно је направити дистинкцију између војног образовања и војне обуке. И, као што би за сваку војску неоспорно било погубно да се апсолутно одрекне обуке зарад интелектуалног образовања, услед саме природе војске

као институције, чини се да историја јасно указује да би занемаривање образовања на уштрб обуке било једнако погубно у случају конфликта са војском која то исто образовање није занемарила. Као што пишу Јефтић и Вуруна (2009, 164) дискутујући о реформи војног образовања у Републици Србији, „реч је о два процеса који само заједно дају жељени резултат”. Киме и Андерсон (Kime and Anderson 1997, 4) у својој студији о разлици између образовања и обуке у војсци иду још корак даље и тврде да је у освит трећег миленијума војна обука заправо потпуно неучинковита уколико недостаје темељ војног образовања, те се стога војно образовање нужно мора поимати као стратегијско питање у свакој модерној војсци, а нарочито у онима које се суочавају са нимало наивним безбедносним изазовима, ризицима и претњама.

ЗАКЉУЧАК – ЦИВИЛИЗАЦИЈСКА ЦЕНА (НЕ)ОБРАЗОВАЊА

Битка код Кахамарке представља једну од најзначајнијих битака у историји проучавања рата будући да је њоме отворен историјски понор у који се убрзо бесповратно сурвало монументално царство и са њим једна целокупна цивилизација. Сублимација целокупне дискусије о факторима и узроцима „немогуће” победе конкистадора на Инкама најпрецизније се формулише са антрополошког становишта према којем „сусрет између Атавалпе и Шпанаца конституише епизоду какву би француски антрополог Клод Леви-Стос (*Claude Lévi-Strauss*) назвао ‘лекција из писмености’, односно класичну сцену сусрета између писмене и неписмене културе” (Seed 1991, 8). Писменост европске цивилизације омогућила је војничку образованост Пизара и конкистадора која је кроз синергију знања из области војног инжењерства, тактике, логистике, друштвено-хуманистичких наука и др. код Кахамарке на плећа оборила бројчано и логистички потпуно и категоријално надмоћнију империју те тиме означила почетак краја целокупне цивилизације и свих њених атрибута – културе, језика, религије, уметности, итд. Епистемолошки вакуум који је створен традицијом неписмености, а тиме и необразованости војсковођа и војника Инка, није могао бити компензован ни предношћу која се мерила стотинама хиљада војника који се сударају са несагледиво малобројнијом војском; међутим, та војска коју је чинило мање од

170 војника са собом је носила и акумулирано знање и искуство славне и напредне хиљадугодишње европске цивилизације.

Битка код Кахамарке представља илустративан и еклатантан пример цивилизацијске цене необразовања војсковођа – оних који стоје између цивилизације и њеног неповратног историјског амбиса. Стога је неопходно да и савремене војске, укључујући ту свакако и Војску Србије у савременом безбедносном окружењу, у сваком тренутку имају на уму значај и важност оптималног и систематског војног образовања припадника војне професије, као и да га поимају у његовој правој суштини – као нужно високо-интелектуалног и функционално различитог од војничке обуке.¹¹ Посматрајући кроз теоријску призму Хабермаса (Habermas 1971, 301–317) војно образовање из различитих области за циљ мора имати развијање сва три типа знања – аналитичко, херменаутичко и критичко – како би модерни официри знали и „шта” и „како” и „зашто” у тренуцима када је на њиховим плећима потенцијално судбина целе једне цивилизације и културе.

РЕФЕРЕНЦЕ

- Blagojević, Veljko. 2025. „Srbija i prošireno odvracanje: iskustva i putokazi.” *Politika nacionalne bezbednosti* 28 (1): 41–57.
- Cartwright, Mark. 2016. “Pizarro & the Fall of the Inca Empire.” *World History Encyclopedia*. July 1, 2016. https://www.worldhistory.org/article/915/pizarro--the-fall-of-the-inca-empire/?utm_source=chatgpt.com.
- Covey, Alan R. 2019. “Reading between the Lines at Cajamarca.” *Annual Review Issue of Portal*. August 27, 2019. <https://sites.utexas.edu/llilas-benson-magazine/2019/08/20/reading-between-the-lines-at-cajamarca/>.
- Dajmond, Džared. 2022. *Puške, mikrobi i čelik: Sudbina ljudskih društava*. Beograd: Laguna.
- Davis, Paul K. 2001. *100 Decisive Battles: From Ancient Times to the Present*. Oxford: Oxford University Press.
- Đukić, Slobodan, i Srđan Starčević. 2025. *Vojna disciplina i borbeni moral – odabrana dela pukovnika Todora Pavlovića, hrestomatija*. Beograd: MC Odrana.

¹¹ Природно, такво образовање свој смисао добија и у контексту „проширеног одвраћања”. Шире о овом концепту у (Blagojević 2025, 41–57).

- Guilmartin, John F. 1991. "The Cutting Edge: An Analysis of the Spanish Invasion and Overthrow of the Inca Empire, 1532–1539." In *Transatlantic Encounters: Europeans and Andeans in the Sixteenth Century*, eds. Kenneth J. Andrien and Rolena Adorno, 36–71. Berkeley: University of California Press.
- Habermas, Jürgen. 1971. *Knowledge and Human Interests*. Boston: Beacon Press.
- Hennessy, Alistair. 1993. "The Nature of the Conquest and the Conquistadors." In *The Meeting of Two Worlds: Europe and the Americans, 1492–1650 (Proceedings of the British Academy) 81*, ed. Warwick Bray, 5–36. London: British Academy.
- Jeftić, Zoran, i Mladen Vuruna. 2009. „Reforma vojnog obrazovanja u Republici Srbiji – mogućnosti, izazovi, pravci razvoja.” *Vojno delo* 61 (1): 155–174.
- Kime, Steve F., and Vinton L. Anderson. 1997. *Education vs. Training: A Military Perspective*. Washington, DC: Service Members Opportunity Colleges.
- Kubler, George. 1945. "The Behaviour of Atahualpa 1531–1533." *The Hispanic American Historical Review* 25 (4): 413–427.
- Pavlović, Todor. (Srđan Starčević pril.). 2025. *Doktrine i razvitak taktike i drugi tekstovi*. Beograd: Dobrotoljublje.
- Seed, Patricia. 1991. "Failing to Marvel: Atahualpa's Encounter with the Word." *Latin American Research Review* 26 (1): 7–32. DOI: 10.1017/S0023879100034907.
- Sowell, David. 1993. "Encounter at Cajamarca." In *Contact, Conquest, and Consequences*, ed. David Sowell, 67–77. Huntingdon: Juniata College.
- Wachtel, Nathan. 2008. "The Indian and the Spanish Conquest." In *The Cambridge History of Latin America*, ed. Leslie Bethell, 207–248. Cambridge: Cambridge University Press.

Dragan Stanar*

*Institute for Strategic Research, University of Defence,
Belgrade, Republic of Serbia*

THE BATTLE OF CAJAMARCA: THE CIVILIZATIONAL COST OF MILITARY (MIS)EDUCATION**

Resume

This paper analyses the Battle of Cajamarca as a paradigmatic example of the civilizational cost of military miseducation. Exploring the context, course, and consequences of the battle between the Spanish conquistadors led by Pizarro and the Inca, commanded by the divine ruler Atahualpa, the author argues that the victory of the drastically outnumbered Spanish force over the Inca army was not merely the result of technological and tactical superiority, but primarily a consequence of the Spanish commanders' superior educational tradition, including military education in the broader sense. Through the analysis of advantages in weaponry, tactics, and the foundations for strategic decision-making on both sides, the author demonstrates that the Spanish conquistadors derived their advantage from a wide array of knowledge – military engineering, tactics, the social sciences, and a deep understanding of enemy culture – while the Inca, deprived of literacy and an institutionalized educational system, relied on superstition and improvisation. The author concludes that this battle must not remain a mere historical curiosity but should serve as a warning about the necessity of systematic, high-level intellectual military education in modern armed forces to prevent potential strategic catastrophes in future conflicts – catastrophes that could mark the end of a culture or even an entire civilization.

Keywords: military education, military engineering, tactics, strategic-level education, Battle of Cajamarca, Inca Empire, conquistadors.

* E-mail address: dragan.stanar@va.mod.gov.rs; ORCID: 0000-0003-0759-5652.

** This paper is a result of research conducted in the research project of the Strategic Research Institute – “Military Profession in Serbia in the Contemporary Security Environment” (ИСИ/ДХ/3/24-26).

*Овај рад је примљен 10. априла 2025. године, а прихваћен за штампу на састанку Редакције 14. маја 2025. године.